

Rapport fra historiens skraphaug

bok

François Furet:
DEN TAPTE ILLUSJON
Et essay om den kommunistiske idé i det 20. århundre
Oversatt av
Kjell Olaf Jensen
Aschehoug

En monumental oversikt over kommunismen som tanke, men også som politisk system, i vårt århundres Europa

„Nazismen og kommunismen var forbundet i intoleransen og dens følger“

«Fortidsillusjonen» kunne være en like god oversettelse av François Furets monumentale oversikt over kommunismen som tanke, som både abstraksjon og attraksjon, men også som politisk system, i vårt århundres Europa. For det er det dinosauriske ved ideologien som Furet – selv gammel kommunist – maner frem i sin pedagogiske gjennomgåelse av det ene av de to masseutryddelsestyrannier som begge endte på historiens skraphaug, Hitlers for femti og det andre for fem år siden. Det foreldede er ikke så vanskelig å se i dag. Men det er ikke lett for oss som naturligvis forstår historien bakover, å forestille seg at begge ideologiene, nazismen/fascismen og kommunismen, en gang øvet tiltrekning fordi de bød på, og ikke minst markedsførte, forhåpningen om en bedre verden.

Nazismen og kommunismen var forbundet i intoleransen og dens følger: det massemyrderienes skjebnefellesskap som ble konsekvensen av de to ideologienes syn på motstandere, både egentlige og oppdiktete. Av den grunn blir det for Furet fullstendig logisk, nesten uavvendig, at de finner sammen i august 1939, i Hitler-Stalin-pakten og dens hemmelige protokoll.

Hvis de ikke har fiender, utpeker de dem og utrydder dem, som når Stalin setter i gang terroren mot sine egne revolusjonsskolleger, eller når Hitler går løs på SA-ledelsen i 1934. Men: «Den største hemmeligheten ved den utsatte forståelsen mellom bolsjevismen og fascismen er og blir likevel den felles fiendens eksistens,» skriver Furet. Her er det tale om en fiende som så visst ikke er oppdiktet, nemlig demokratiet.

Medløperiet

Furets bok belyser kontrasten mellom kommunismen som nazismens undertrykkende og nære slektning, og den appell som den kommunistiske idé hadde til personer som ikke var kommunister, men ureflekterte demokrater. De lot seg utnytte til en form for medløperi som i årtier la premissene for nesten all politisk og intellektuell debatt, og de var langt nyttigere for Moskva enn fanatikerne innen bevegelsen. Spesielt sterkt virket de i de første etterkrigsårene, da Stalin igjen gikk løs på sin egen befolkning med en ny omgang gruffull terror, men hvor det ikke var politisk gangbart å kritisere ham på grunn av Sovjetunionens innsats under kri-

KOMMUNISMENS IDÉ: François Furets «Den tapte illusjon» foreligger nå på norsk.

gen mot sin tidligere allierte Hitler.

Furet bruker den hemmelige protokoll fra 1939 som underlag for å hevde at Hitler-Stalin-pakten var noe mer enn en ikkeangrepstraktat; den var en klassisk maktallianse med sikte på å dele det meste av globusen.

Blant medløperne blir

Jean-Paul Sartre, venstreflygns filosofiske helt, bare nevnt i en fotnote. Til gjengjeld sier den alt om hans evne til å kompromittere seg. I november 1956, mens Den røde hær knuser oppstanden i Ungarn, kommer Sartres kritikk av Nikita Khrusjtsjovs hemmelige tale til den 20. partikongress i februar samme år. Han kaller

den den mest uhyrlige feil og skriver at det er «galskap å komme med en offentlig og høyttidelig fordømmelse av en hellig person som har representert regimet gjennom så lang tid... Resultatet er at folkemasser som ikke var rede til å motta sannheten, har oppdaget den. Når vi ser i hvilken grad rapporten har rystet de intellektuelle og de kommunistiske arbeiderne hos oss i Frankrike, skjønner vi hvor dårlig forberedt for eksempel ungarene var på å forstå denne grufulle skildringen av forbrytelser og feil som ble gitt uten noen forklaring, uten noen historisk analyse, uten noen forsiktighet...»

Som eksempel på en kombinasjon av intellektuell uredlighet og et nesten seksuelt formynderbehov har ikke dette utsagnet mange paralleller. Folkemassene var ikke rede til å motta sannheten, og nå hadde de vært så uforskammet udisiplinerte at de oppdaget den uten at Sartre kunne veilede dem og fortelle dem at tiden ikke var inne.

Uten marxister

En fascinerende del av Furets resonnement er hans betraktninger over kommunismens deling av Europa. Ikke den maktpolitiske, den var iøynefallende nok, men de filosofiske følger delingen hadde. I den region hvor kommunismen ble praktisert, og hvor folk hadde lært på kroppen hva den var og hvordan den artet seg, hadde den ingen appell. I det demokratiske Europa lengtet og leifet en mengde tale- og skriveføre, intelligente og skolerte mennesker ved at de utnyttet yttringsfriheten i det samfunn de ikke bare kritiserte, men foraktet. De utnyttet den til å rose et system som kneblet, forfulgte og arresterte selv de minst kritiske av deres egne meningsfeller. De etiske konsekvenser av

denne adferd er lite drøftet i Norge og Skandinavia forøvrig, men som vitnesbyrd om analytisk klarsyn var eller er den ganske entydig. De praktiske sider var tankevekkende: For den som i denne tiden reiste endel i Øst-Europa, var det alltid en vederkvevelse å komme hjem til Norge. For her fantes det marxister man kunne krangle med. I Øst-Europa var alle rede til å gå inn i Høyre hvilken dag det skulle være. Det var mindre glupe individer enn Sartre som aldri nedlot seg til å fundere over de dypereliggende årsaker til at det var slik.

Britene så det

Et overraskende, og tiltalende, trekk ved Furets fremstilling er den ros han gir til britiske tenkere. Med sin skepsis til de abstrakte begreper og sin sans for det praktiske oppdaget så ulike menn som Bertrand Russell og George Orwell meget tidlig det forkastelige ved den kommunistiske ideologi: sammen- slåingen av løgnen, maktbegjæret og maktkonsentrasjonen. Franskmenn har det ikke med å rose engelske filosofer.

Kjell Olaf Jensens oversettelse fra fransk holder gjennomgående høy kvalitet. Den virker stilmessig sikker, og han har beholdt Furets overordnede logiske og retoriske struktur i resonnementer som i mindre påpasselige hender ville stå i fare for å miste mye av både elegansen og presisjonen på norsk. Det er godt gjort. Mindre bra er hans sekundærversettelser av engelske og russiske etablerte politiske uttrykk til norsk via fransk. Skyggekrigen (perioden oktober 1939 – april 1940) blir til «den underlige krigen», og boktitler av sentrale forfattere som Czesław Miłosz og Vasilij Grossman blir sterkt forvansket.

PER EGIL HEGGE

110328